

ISSN- 2229-4929
16829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal

UGC-CARE LISTED

Special Issue - III
Recent Trends and Issues in Social Science & Science
Towards Sustainable Development

October 2020

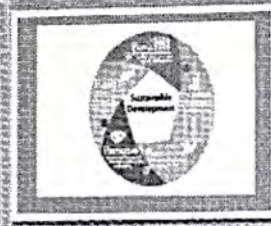
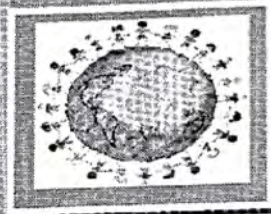
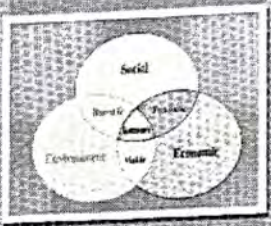
Chief Editor : Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Executive Editor : Prin. Dr. R K Pardeshi

Principal, Sant Ramdas Arts, Commerce and
Science College, Ghansawangi Dist. Jalna

Co-Editor : Dr. S. V. Tathe

Address
'Pranav', Rukmenagar,
Thodga Road, Ahmadpur, Dist- Latur 413515 (MS)

[Signature]
PRINCIPAL
F.S.S.'s. Smt. V.U. Patil Arts &
Late Dr. B.S. Desale Science College
Sakri, Tal. Sakri, Dist. Dhule

शिरोमणी अकाली दलाच्या राजकारणाची बदलती दिशा

प्रा. शरद बाबुराव सोनवणे

सहाय्यक प्राध्यापक - राज्यशास्त्र विभाग, श्रीमती विमलबाई उत्तमराव पाटील कला व
कै. डॉ. भास्कर सदाशिव देसले विज्ञान महाविद्यालय, साक्री, ता. साक्री जि. धुळे (महाराष्ट्र)
ई.मेल - sharadpolsci@gmail.com

प्रस्तावना

शिरोमणी अकाली दल हा पंजाब राज्यातील प्रादेशिक पक्ष असून तो शिखांची सामाजिक व राजकीय संस्था आहे या पक्षाच्या संस्थापकांमध्ये मास्टर तारासिंग संत फतेसिंह संत चानन सिंह आणि न्या. गुरुनाम सिंह यांचा विशेषत्वाने उल्लेख करावा लागतो. स्वातंत्र्यपूर्व काळात शीख गुरुद्वारांमध्ये धार्मिक सुधारणा करण्यासाठी स्थापन झालेल्या या पक्षाने स्वातंत्र्योत्तर काळात पंजाब राज्याच्या राजकारणात महत्त्वाची भूमिका बजावण्यास सुरुवात करून पंजाबच्या व देशाच्या राजकारणात पक्षाने आपला प्रभाव निर्माण केला आहे. काही दिवसांपूर्वी अकाली दलाने केंद्र सरकारने आणलेल्या कृषी विधेयकावर आक्षेप घेत रालोआ'मधून बाहेर पडून, भाजप'शी फारकत घेण्याचा निर्णय घेतला. शिरोमणी अकाली दलाचा हा निर्णय राजकीय रणनीतीचा भाग देखील असू शकतो. मात्र याद्वारे तो आपल्या राजकारणास अधिक प्रवाही करू इच्छित असल्याचे दिसते. पंजाबच्या राजकारणात प्रभावशाली प्रादेशिक पक्ष म्हणून भूमिका बजावणाऱ्या शिरोमणी अकाली दलाच्या बदलत्या राजकारणाची मीमांसा प्रस्तुत शोध निबंधात केली आहे.

शिरोमणी अकाली दलाचे अस्मितेचे राजकारण

प्रसिद्ध लेखक, वकील व विचारवंत खुशवंत सिंह यांच्या मते "अकाली दल हा एक धार्मिक, राजकीय पक्ष असून तो आपले धार्मिक सुधारणा आणि संरक्षणाचे कार्य करत आहे हा पक्ष १४ डिसेंबर १९२० मध्ये स्थापन झाला; त्यावेळी या पक्षाच्या स्थापनेचा प्रमुख उद्देश प्रामुख्याने शीख गुरुद्वारांमध्ये निर्माण झालेल्या प्रश्नांची सोडवणूक करणे हा होता." १९४७ मध्ये झालेल्या भारताच्या फाळणीत पूर्वीच्या पंजाबचा २/३ प्रदेश आणि निम्मी लोकसंख्या पाकिस्तानमध्ये गेली. १९६६ च्या राज्यपुनर्रचनेच्या निर्णयामुळे राज्याचा अर्धा भाग इतर राज्यात वाटला गेला. पण प्रदेशाच्या हस्तांतरणापेक्षाही राज्यांमधल्या लोकसंख्येच्या स्वरूपामुळे कित्येक वर्षे अकाली दलाला आपली ओळख निर्माण करणे कठीण झाले होते. फाळणीपूर्व पंजाबमध्ये अर्धी लोकसंख्या मुस्लिम होती, तर फाळणीनंतर पंजाबमध्ये ६० टक्के हिंदू व ३१ टक्के शीख होते. हिमाचल प्रदेश, हरियाणा आणि पंजाब या तीन राज्यांची निर्मिती आणि फेररचना झाल्यानंतर पंजाब हे शीख बहुसंख्यांक राज्य बनले या राज्यात ६० टक्के शीख, ३७ टक्के हिंदू असे लोकसंख्येचे प्रमाण झाले. पंजाबच्या फाळणीनंतर उरलेल्या दंगलीमुळे जरी मुस्लिमविरोधी वातावरण काही काळ निर्माण झाले होते तरीदेखील पंजाब सुभ्याच्या मागणीतून शिखांची अस्मिता त्याकाळात स्पष्ट झाली अकालींची वेगळ्या राज्याची मुक मागणी पंजाबीयतची भरभराट करण्याच्या आकांक्षेतून निर्माण झाली होती. पंजाबीयतची कल्पना 'खालसा का बोलबाला'शी संबंधित होती. अशा परिस्थितीत आर्य समाजाने हिंदू समाजात चालवलेल्या हालचालींची भर पडली. हिंदूंनी आपली मातृभाषा 'हिंदी' ही अधिकृत भाषा म्हणून नोंदवावी, हे आवाहन आणि वैदिक परंपरांचा निष्ठेने स्वीकार करून शीख संस्कारांपासून हिंदूंना दूर ठेवण्याचा आर्य समाजाचा प्रयत्न, यामुळे शीख समाजाचे दृढीकरण होत गेले. त्याबरोबरच जात आणि शीख अस्मितेवर आधारलेल्या राजकारणाची बीजे 'पंजाबीयत' द्वारे पेरली गेली. याप्रकारे 'भाषावाद' हा मान्यता व सत्ता यांच्या बदलाच्या तीव्र आकांक्षांना पोषक ठरला या घटनेची फलनिष्पत्ती हिंदू व शीख या दोघांनाही त्यांच्या स्वतंत्र अस्मितांचा लाभ करून देणारी ठरली. याचा अर्थ असा नाही, की शिखांच्या अस्मितेचे राजकारण स्वातंत्र्यानंतर उदयास आले. 'शिरोमणी गुरुद्वारा प्रबंधक कमिटी' ची संस्थात्मक आणि राजकीय आघाडी म्हणून अकाली दलाचा उदय आधीच झाला होता.

शिरोमणी अकाली दल - भाजप युतीचे राजकारण

१९९२ पासून २०१२ पर्यंत पंजाबमध्ये काँग्रेस आणि अकाली दल यांना आलटूनपालटून सत्ता मिळत राहिली. परंतु १९९० च्या दशकापासून शिरोमणी अकाली दलाने भाजप'शी हातमिळवणी केली. परिणामी याकाळात अकाली दल आणि भाजप यांच्यातील युतीमुळे अकाली दलाला केंद्रातील सत्तेत सुद्धा चाटा मिळाला. १९९७ मध्ये अकाली दल (बादल) व भाजप आघाडीस मोठ्या प्रमाणात यश मिळाले. पंजाबमध्ये दहशतवाद समाप्तीनंतरची ही पहिलीच निवडणूक होती. राज्यात पुन्हा एकदा आर्थिक विकास व सामाजिक परिवर्तनाचे काही मुद्दे पुढे आले. 'धार्मिक अस्मिता' ही येथील जनतेची प्रमुख ओळख राहिली आहे. परंतु आता राजकारण पुन्हा धर्मनिरपेक्षतेच्या मार्गावर आले.

२०११ मध्ये बादल कुटुंबीयांमध्ये मतभेद होऊन प्रकाशसिंह बादल यांचे पुतणे मनप्रित बादल यांनी 'पीपल्स पार्टी ऑफ पंजाब' या नव्या पक्षाची स्थापना केली. मात्र २०१२ मधील विधानसभा निवडणुकीत या पक्षाला फारसे यश मिळाले नाही. या पक्षाने २०१४ मध्ये काँग्रेस पक्षाशी हातमिळवणी केली होती. परंतु तोपर्यंत पंजाबमध्ये देखील काँग्रेसची वाताहत झाली होती. २०१२ मध्ये अकाली दल व भाजप यांच्या शासनाविषयी राज्यात नाराजी होती. २०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीत ही नाराजी काहीशा नाट्यपूर्ण

पद्धतीने 'आम आदमी पार्टी'ला मिळालेल्या यशाच्या रूपाने व्यक्त झाली.^६ येथे 'आप'ला ४ जागा मिळाल्या व २४ टक्क्यांपेक्षा अधिक मते मिळाली. राज्याच्या राजकारणात हा नवीन पर्याय शोधण्याचा एक प्रयत्न होता.

अकाली दल धार्मिक श्रद्धा, सांप्रदायिक संघटना आणि प्रादेशिक धार्मिक प्रतिके यांच्या गुंत्यात पंजाबचे राजकारण साकारत आले आहे. बादल हे धर्मनिरपेक्षतेच्या मुद्यावर भर देत आले आहे, परंतु अकाली दलातील सांप्रदायिक शक्तींना पूर्णपणे डावलून ते आपले राजकारण पुढे नेऊ शकले नाही. कारण अकाली दलाची भूमिका मुळात शीख अस्मिता व हितसंबंधाची जोडलेली आहे शीख समाजात कट्टरवाद आणि धार्मिकतेचे प्राबल्य आहे. तरीही सांप्रदायिक ओळखित अडकून न पडणाऱ्या शिखांची संख्या देखील कमी नाही. त्यामुळे अकाली दलास सतत सांप्रदायनिष्ठ भूमिका व ऐहिक भूमिका यांच्यात कसरत करावी लागते. मनप्रित बादल यांनी विकास आणि उदारीकरण यावर भर देणारी भूमिका स्वीकारली होती. परंतु ते २०१२ मध्ये यशस्वी होऊ शकले नाही.^७ पंजाबच्या राजकारणाचे आणखी एक अंग म्हणजे, काँग्रेस व अकाली मधील हाडवैर हे आहे. कालाओघात त्याचे रूपांतर अकालीतील बादल घराने विरुद्ध काँग्रेसमधील पटियालाच्या भूतपूर्व राजघराण्याचे वारसदार कॅप्टन अमरिंदर सिंग घराण्यातील चढाओढीच्या संकुचित स्वरूपात झाले. या दोन गटांमधील सुडाच्या राजकारणामुळे राज्याच्या विकासाचा मुद्दा बाजूला पडला व पक्षीय राजकारणाला खाजगी वैमनस्याचे गहिरे रंग चढले.^८

पंजाबच्या राजकीय वाटचालीत दोन गंभीर प्रश्न नेहमीच पुढे येतात. एक एखाद्या राज्याच्या न्याय्य मागणीच्या पूर्ततेचा प्रश्न व दुसरा धार्मिकतेचा पंजाब हे एक प्रगत राज्य आहे, परंतु पटियाला आणि चंदिगढचा ताबा मिळणे, या दोन्हीही पंजाबच्या न्याय्य मागण्या आहेत असे म्हणता येईल. त्याची सोडवणूक निवडणुकीच्या किंवा दहशतवादाच्या माध्यमातून झाली नाही. मात्र त्याबरोबरच पंजाबचे राजकारण हे कायम अकाली दलाच्या आणि शीख धार्मिक अस्मितेच्या चैकटीत झाले आहे, हे समजून घेतले पाहिजे. पंजाबमध्ये अकाली दल आणि भाजपच्या युतीमुळे अकाली दलाला कट्टरवादी भूमिका घेण्यात निश्चितच मर्यादा पडल्या आहेत.^९ परंतु जनाधार वाढविण्यासाठी अकाली दलाने वाटचाल सुरु केल्याचे दिसते.

रालोआ'मधून बाहेर पडून शिरोमणी अकाली दलाची 'भाजप'ला फारकत

अकाली दलाने रालोआ सरकारने संसदेत आणलेल्या नवीन कृषी विधेयकास विरोध करून सप्टेंबर २०२० मध्ये रालोआ'मधून बाहेर पडण्याचा निर्णय घेतला. चंदिगडमध्ये झालेल्या पक्षाच्या कोर कमिटीच्या बैठकीत सर्वानुमते हा घेण्यात आल्याचे शिरोमणी अकाली दलाचे अध्यक्ष सुखबीरसिंग बादल यांनी जाहीर केले. यापूर्वी केंद्रीय मंत्रिमंडळातील शिरोमणी अकाली दलाच्या एकमेव प्रतिनिधी असलेल्या हरसिमरत कौर बादल यांनी कृषी विधेयकाच्या विरोधात मंत्रीपदाचा राजीनामा दिला होता.^{१०} शेतकरी विरोधी कायद्याचे आपण सरकारमध्ये राहून समर्थन करू शकत नसल्याचे त्यांनी राजीनामा पत्रात म्हटले होते.

निष्कर्ष

पंजाबमधील राजकारणाच्या जडणघडणीचा विचार केला, तर अकाली दलाची निर्मितीच धर्म, भाषा, जात या आधारावर झाली आहे. मात्र बदलत्या राजकीय परिस्थितीत अकाली दलाने आपला ढासळत चाललेला राज्यातील जनाधार टिकविण्यासाठी सप्टेंबर २०२० मध्ये केंद्र सरकारने संसदेत आणलेल्या कृषी विधेयकाच्या मुद्यावर भाजप प्रणित रालोआ'मधून बाहेर पडण्याचा निर्णय घेतला. राज्यात सत्तेबाहेर असलेल्या अकाली दलाने विधानसभा निवडणुका डोळ्यासमोर ठेऊन हा नवा राजकीय डाव टाकून आपले राजकारण प्रवाही करण्याचा प्रयत्न केल्याचे दिसते. मात्र त्याचा पक्षाला किती फायदा होईल हे पुढे दिसून येईल.

संदर्भ सूची:

१. सिंग खुशवंत, १९७६, 'द शीख टुडे' संगम बुक्स, न्यु दिल्ली, पृ. २
२. पळशीकर सुहास (सं.पा.), २००९, 'भारतातील प्रादेशिक पक्षांचे राजकारण', साधना प्रकाशन, पुणे, पृ. १८७
३. कित्ता
४. पळशीकर सुहास, २०१५, 'देश-प्रदेश : प्रादेशिक राजकारणाच्या बदलत्या दिशा', द युनिक अॅकॅडमी, पुणे, द्वितीय आवृत्ती, पृ. १२५
५. दातार अभय व घोटाळे विवेक (अनु.), २०१२, 'स्वातंत्र्यापासूनचे भारताचे राजकारण प्रगत अध्ययन केंद्र राज्यशास्त्र व लोकप्रशासन विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे, पृ. १४८
६. पळशीकर सुहास, २०१५, उपरोक्त क्र. ४, पृ. १२६
७. कित्ता
८. समाज प्रबोधन पत्रिका, एप्रिल-जून २००९, पृ. २३१
९. पळशीकर सुहास, २०१५, उपरोक्त क्र. ४, पृ. १२७
१०. <https://www.thehindu.com/news/national/shiromani-akali-dal-bjps-oldest-ally-leaves-nda-over-farm-bills/article32704939.ece>